

**INTERNATIONAL JOURNAL OF INNOVATION IN ENGINEERING
RESEARCH AND MANAGEMENT**

ISSN (ONLINE) 2348-4918, I.F. 6.33, [HTTP://IJIERM.CO.IN/INDEX.PHP/IJIERM/USER](http://IJIERM.CO.IN/INDEX.PHP/IJIERM/USER)

C E R T I F I C A T E   O F   P U B L I C A T I O N

This is to certify that

प्रो. डॉ. हनुमंत पोपट शिंदे

has published his/her paper entitled

विमुद्रीकरणाचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर झालेला परिणाम

In IJIERM, Vol. 06 Special Issue III, May 2019

This is original and innovative. It is double blind peer reviewed.

Editor in Chief & Publisher

IJIERM

विमुद्रीकरणाचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर झालेला परिणाम (EFFECTS OF DEMONETIZATION ON INDIAN ECONOMY)

प्रो. डॉ. हनुमंत पोपट शिंदे

अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
प्रितम प्रकाश महाविद्यालय,
इंद्रायणीनगर, भोसरी, पुणे-३९.

गोष्टावारा (Abstract)— भारत सरकारने ९ नोव्हेंबर २०१६ रोजी विमुद्रीकरणाचा ऐतिहासिक निर्णय घेतला. त्या अंतर्गत चलनातील ५०० रू. व १००० रू. च्या नोटा बाद करण्यात आल्या. चलनातील मोठ्या मुल्याच्या नोटा बाद झाल्यामुळे काही काळ देशातील सर्वसामान्य लोक व असंघटीत क्षेत्राची काही प्रमाणात गैरसोय झाली. परंतु काळ्यापैशाला लगाम घालून नकली नोटांच्या माध्यमातून दहशतवादाला केला जाणारा वित्तपुरवठा थांबविण्यासाठी सरकारने घेतलेल्या नोटबंदीच्या निर्णयामुळे अर्थव्यवस्थेत काही प्रमाणात शिथिलता आली असली तरी भ्रष्टाचार व नकली नोटांच्या वापराला पायबंद बसण्यास मदत झाली आहे. याशिवाय स्थावर मालमत्तेच्या क्षेत्रात झालेली अनावश्यक भाववाढ व काळाबाजार याला लगाम बसला असून प्रत्यक्ष करांच्या स्वरूपात सरकारला मिळणाऱ्या महसुली उत्पन्नात वाढ होण्यास मदत झाली आहे. नोटबंदी पासून देशातील जनता, किरकोळ व्यापारी व व्यावसायिक यांना रोकडविरहीत व्यवहारांचे महत्व पटले असून ई-पेमेंट, ई-कॉमर्स, इंटरनेट बँकिंग यांच्यात नोटबंदीनंतर मोठ्या प्रमाणात वाढ झाली आहे.

कळीचे शब्द (Key Words): विमुद्रीकरण, नोटबंदी, कळापैसा, नकली नोटा, रोकडरहीत व्यवहार इ.

१. प्रस्तावणा (INTRODUCTION)

दि. ८ नोव्हेंबर २०१६ रोजी रात्री ८.०० वाजता पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी देशातील ५०० रू. व १००० रू. च्या नोटा मध्यरात्री पासून चलनातून बाद केल्या जातील अशी घोषणा केली. त्याचबरोबर ज्या लोकांकडे ५००रू. व १०००रू. च्या नोटा असतील त्यांनी ३० डिसेंबर २०१६ पर्यंत नोटा जमा करण्यासाठी मुदत देण्यात आली. याबरोबरच लकरच ५०० रू. व २००० रू. च्या नव्या नोटा चलनात आणल्या जातील अशीही त्यांनी घोषणा केली. देशातील नकली नोटांच्या वापरावर प्रतिबंध आणून नकली नोटांच्या रूपाने दहशतवादाला केला जाणारा वित्तपुरवठा थांबविणे तसेच काळ्यापैशाला आळा घालण्याच्या उद्देशाने चलनातील मोठ्या नोटांवर बंदी घातल्याचे मोदींनी जाहीर केले.

२. अभ्यासाची उद्दिष्टे (OBJECTIVES OF THE STUDY)

प्रस्तुत अभ्यासासाठी पुढील उद्दिष्टे निश्चित केली आहेत.

१. विमुद्रीकरणाचा अर्थ, स्वरूप, व उद्दिष्टे स्पष्ट करणे.
२. जगातील विविध देशातील विमुद्रीकरणाचा आढावा घेणे.
४. विमुद्रीकरणाचे भारतीय अर्थव्यवस्थेवर झालेल्या परिणामाचा मागावा घेणे.

३. संशोधन पध्दती (RESEARCH METHODOLOGY)

प्रस्तुत शोध निबंधासाठी प्रामुख्याने द्वितीय स्त्रोतांद्वारे प्राप्त झालेल्या माहिती व आकडेवारीचा वापर केला आहे. यासाठी विविध संदर्भग्रंथ, नियतकालिके, विमुद्रीकरणासंबंधीचे विविध शासन निर्णय, वर्तमानपत्रातील लेख, रिजर्व बँकेचे अहवाल, विविध संकेतस्थळ या स्त्रोतांमधून माहिती संकलित करण्यात आली आहे.

४. विमुद्रीकरणाचा अर्थ व स्वरूप (MEANING AND NATURE OF DEMONETIZATION)

विमुद्रीकरण ही एक अशी प्रक्रिया आहे की, ज्यामध्ये सरकार चलनातील जुन्या नोटा बाद करून त्यांच्या जागी नवीन चलनी नोटा प्रस्तुत करते. जेव्हा अर्थव्यवस्थेत काळ्यापैशाचे प्रमाण वाढते तेव्हा त्याचे समुळ उच्चाटन करण्यासाठी विमुद्रीकरणाचा निर्णय घेतला जातो.

५. विमुद्रीकरणाचा जागतिक अनुभव (WORLD EXPERIENCE OF DEMONETIZATION)

जगाच्या आधुनिक इतिहासात विमुद्रीकरणाचे पाऊल सर्वप्रथम आफ्रिकेतील घानामध्ये उचलले गेले. १९८२ मध्ये घानामध्ये करचोरी व भ्रष्टाचार थांबविण्याच्या उद्देशाने ५० सेडीच्या नोटा बंद करण्याचा निर्णय घेण्यात आला होता. नाटबंदीच्या निर्णयामुळे नागरीकांमध्ये आपल्याच चलनाविषयी विश्वास उडाला व लोकांनी विदेशी चलन व स्थावर मालमत्तेच्या स्वरूपातील गुंतवणूकीकडे लक्ष केंद्रीत केले होते. परिणामी देशातील बँकिंग व्यवस्थेला मोठे

